

Tamara SCHEER, *Language Diversity and Loyalty in the Habsburg Army, 1868-1918*, Eingereicht als Habilitationsschrift an der Historisch-Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Jänner, 2020., 309 str. u:theses | Detailansicht (57914) (univie.ac.at) (pristupljeno 17. lipnja 2024.)

Habilitacijska radnja *Language Diversity and Loyalty in the Habsburg Army, 1868-1918*. predana 2020. iz pera austrijske povjesničarke Tamare Scheer, zaposlene kao sveučilišne profesorice, o nenjemačkoj dimenziji austrijske povijesti od 18. do 21. stoljeća na Institutu za Istočnoeuropsku povijest Sveučilišta u Beču predstavlja intrigantno štivo za sve zainteresirane o specifičnim aspektima jezične politike Austro-Ugarske Monarhije. Sam naslov koji govori o habsburškoj vojsci nije slučajan jer, gledajući površno, vojska bi trebala imati austrougarsko ime nakon Nagodbe. Međutim, kako je zajednička, stalna vojska, a u tekstu se najviše radi o tome, bila pod izravnom upravom habsburškog cara i nakon Nagodbe, naziv „habsburška vojska“ bolje ocrta povijesnu realnost. Autorica se inače bavi problematikom jezične politike u višenacionalnom kontekstu Dunavske Monarhije te je ova habilitacijska radnja logični slijed znanstvenog istraživanja. Među inim, autorica je 2019. objavila knjigu *Von Friedensfürien und dalmatinischen Küstenreihen. Vergessene Wörter aus der Habsburgmonarchie*. Iako je radnja predana prije četiri godine, zbog važnosti teme ona zaslužuje da se o njoj nešto više kaže.

Sama radnja podijeljena je u četiri poglavlja. Prvo poglavlje, „Legal Framework of the Habsburg Army Language System“ (26 – 83, Pravni okvir jezičnog sustava habsburške vojske), pokušava oslikati kompleksnu problematiku uporabe jezika u funkcioniranju vojske. Jasno je naglašeno da je njemački bio upravni jezik. Pojam „upravni jezik“ u ovom slučaju govori da se na tom jeziku pisala međusobna korespondencija među raznim vojnim organima, svi pravilnici, kao i zapovijedi Glavnog stožera prema nižim ustrojbenim postrojbama. Međutim, čak i ta razina nije bila jasno zakonski definirana nego je, u dobroj mjeri, bila posljedica dobro uhodane prakse. Pravi problemi nastaju kod obuke ročnika. Naime, dobar dio vojnika nije znao njemački jezik, a osim toga prema čl. 19. svi zemaljski jezici bili su ravnopravni. Kako u svakodnevnoj praksi provesti načelo ravnopravnosti uz upravljivost vojskom bilo je do kraja Monarhije operativno i nadasve političko pitanje koje je uzbunjivalo javnost. Zajedničko Ministarstvo rata u Beču donijelo je odluku da u pukovnijama koje su bile temeljne ustrojbene jedinice u habsburškoj vojsci vlada načelo da u slučaju kad 20 % ročnika pojedine pukovnije deklarira jedan od zemaljskih jezika kao svoj materinji, onda se mora omogućiti obuka na tom jeziku. Pukovnije su u načelu poštivale teritorijalni

princip regrutiranja i u jednonacionalnim (jednojezičnim) pokrajinama kao što su bile npr. Donja i Gornja Austrija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina ili središnje mađarske županije to nije predstavljalo problem. Čak i u slučaju dvojezičnosti, kao što je bio slučaj za Goricom i Gradiškom (slovenski i talijanski) ili u Južnom Tirolu, to jest predstavljalo problem, ali ne u tako ogromnom obliku. Međutim, pravi problemi nastajali su u npr. Galiciji gdje se uz poljski koristio ukrajinski te nepriznati jidiš u smislu zemaljskog jezika, ili na području Erdelja gdje se u nekim krajevima uz mađarski koristio i rumunjski i njemački ili srpski. Osim toga, regrutni centri morali su odlučivati o zemaljskom jeziku u slučaju tada vernakularnih jezika kao što je ladino ili gradišćanskohrvatski. U slučaju ladina, govornici bi se najčešće svrstavali u talijanski govoreću populaciju. Iako se autorica samo nuzgred bavila teritorijalnim snagama, jasno je razlikovala austrijsko, mađarsko i hrvatsko domobranstvo kao dio posljednjeg. Točno je primijetila da je hrvatski bio zapovjedni jezik u hrvatskom domobranstvu.

U drugom poglavlju, „The Habsburg Army Language System and the Military Personal“ (84 – 162, Jezični sustav habsburške vojske i vojno osoblje), još jasnije ukazuje na kompleksnost problematike jezične politike. Naime, autorica je jasno pokazala da su njemački govornici unutar časničkog kadra bili nadzastupljeni, dok su npr. ukrajinski bili izrazito podzastupljeni. Časnički kadar nije služio prema teritorijalnom načelu regrutiranja, nego se slao diljem Monarhije ovisno o potrebama. Najčešće njemački časnici nisu znali druge jezike osim materinjeg te su vojne vlasti učenje dodatnih jezika tražile kod napredovanja. Autorica je pokazala da se provjera tog uvjeta nije dosljedno provodila. Nenjemački bi časnici tijekom školovanja naučili njemački jezik te su u tom smislu bili bolje pripremljeni za habsburški vojni sustav. Na časničkoj razini ne poznavanje nenjemačkih jezika nije bio velik problem jer je na toj razini vojnog upravljanja njemački jezik bio dominantan. Međutim, pravi problem nastao bi kod obuke ročnika koji nisu znali njemački. U tim slučajevima njemački govoreći časnici u velikoj su se mjeri oslanjali na dočasnički kadar koji je, u načelu, vladao jezikom ročnika. Ipak, nisu bili rijetki slučajevi da ni dočasnici nisu znali jezik regruta i tada bi nastajale brojne poteškoće u upravljanju vojskom. Osobiti problem predstavljala je medicinska i dušobrižnička služba. Medicinsko osoblje, da bi moglo adekvatno liječiti bolesne ili ranjene vojnike, trebalo je znati njihov jezik. To je nadasve bio ogroman problem kod liječnika jer je njihovo školovanje bilo ograničeno samo na nekoliko jezika u Monarhiji. Duhovnu potporu vojnicima u najvećoj mjeri davalo je svećenstvo raznih denominacija iako je brojnošću rimokatoličko svećenstvo nadmašivalo ostale vjerske zajednice. Dok

se konfesionalni princip relativno lako usklađivao, ponovno je jezični problem iskakao, osobito kod sakramenta sv. ispovijedi i duhovne potpore bolesnicima.

U trećem poglavlju, „The Habsburg Army Language System in the Public Sphere“ (163 – 219, Jezični sustav habsburške vojske i javna sfera), autorica razmatra odnos javnosti, u prvom redu političke, prema jezičnoj praksi vojske. Počesto se kod nenjemačkih naroda naglašava nadmoć njemačkog jezika u vojsci i zapostavljenost materinjeg jezika političara raznih razina. Političari su putem novinstva, ali i političkih akcija u pokrajinskim saborima i Carevinskom vijeću, isticali, autorica smatra i prenaglašavali, pojedine slučajeve kršenja jezične ravnopravnosti. S druge strane, unutar njemački govorećeg korpusa jedan njihov dio smatrao je jezičnu šarolikost smetnjom urednom funkcioniranju vojske i zbog toga su se zalagali za očuvanje dominantne pozicije njemačkog jezika. Jezična šarolikost proizvodila je posebnu jezičnu situaciju unutar vojarni. Na temelju brojnih memoara, biografija i autobiografija, autorica je utvrdila da se diljem Monarhije stvarao „vojnički njemački“ koji je često bio temeljen na pojednostavljenom njemačkom uz mnogobrojne primjese lokalnog jezika. Takav jezik imao je očiti odmak od standardnog jer su suvremenici prepoznavali časnike po takvoj uporabi njemačkog jezika čak i kad su se trudili govoriti „pravilno“.

U četvrtom poglavlju, „The Habsburg Army Language System during the Great War“ (220 – 266, Jezični sustav habsburške vojske tijekom Velikog rata), autorica pokušava odgovoriti je li jezična raznolikost uzrokovala slabiju vojnu izvedbu tijekom rata. Pored sjećanja pojedinaca koji su prenaglašavali taj problem, autorica je zaključila da taj razlog nije imao taku veliku ulogu u slabostima habsburške vojske. Rat je dodatno naglasio probleme jezične raznolikosti, što se osobito očitovalo kod masovne mobilizacije i transporta vojnika kada bi se znali događati primjeri neadekvatnog upravljanja ljudskim resursima. Također, povećan broj regruta nije pratio odgovarajući broj časnika i dočasnika što je dodatno kompliciralo stvari. Međutim, pokazalo se da je vojska pored svih tih problema u najvećoj mjeri bila lojalna caru i poprilično se srčano borila na raznim bojišnicama. Unutarnji problemi Monarhije, nemogućnost da se osigura dovoljna količina hrane i općenito logistički problemi s vremenom su uništavali borbeni moral trupa.

U radu postoje i neki nedostaci. Autorica u više navrata naglašava (npr. str. 83 i 86) da su problemi u klasifikaciji jezika u vojsci bili više problem neznanja, uhodane prakse i sl. Međutim, ni na jednom primjeru nije se pokazalo da su njemački govornici bili oštećeni u toj praksi, nego se to uvijek događalo drugim govornicima. Ovo samo za sebe nije dokaz da je to posljedica nekog njemačkog ekskluzivizma, ali govori o ozračju u vojsci. U tekstu nije jasno zašto autorica

gotovo dosljedno izbjegava korištenje termina „Ukrajina“ i „ukrajinski“, nego se služi terminima „Ruthen“ i „Ruthenian“ što bi, uvjetno rečeno, moglo odgovarati hrvatskim pojmovima „Rusin“ i „rusinski“. Činjenica jest da je proces ukrajinske nacionalne integracije kasnio za drugim narodima u Habsburškoj Monarhiji, ali ti su procesi ipak bili započeli u obrađivanom razdoblju. Osim toga, upravo je danas zapadna Ukrajina, a tadašnja Galicija, središte ukrajinske nacionalne integracije i nacionalne samosvijesti, što nije slučajno jer je to povezano s pripadanjem tog teritorija Monarhiji.

U habilitacijskoj radnji postoji hvalevrijedna jezična i nacionalna statistika regruta, časnika i dočasnika (118). Međutim, nije odgovarajuće objašnjena razlika između udjela časnika sa znanjem nekog jezika i nacionalnog sastava. Prema autoričinim istraživanjima, „Bosnian/Croatian/Serbian“, bosansko/hrvatski/srpski jezik, poznaje 15,2 % časnika, a udio Hrvata i Srba među časnicima bio je 7,1 %. Razlog takvoj ogromnoj razlici nije objašnjen. Autorica kod pričuvnih časnika koji su morali završiti srednjoškolsko obrazovanje nalazi (120) da dobar dio njih nije znao drugi jezik, što ona smatra posljedicom neadekvatnog srednjoškolskog obrazovanja i neučenja drugog zemaljskog jezika ako je takav postojao. Možda je takva praksa bila u gimnazijama na njemačkom nastavnom jeziku, ali takav slučaj nije bio u npr. Dalmaciji i Istri gdje su hrvatski učenici imali prilično znanje talijanskog jezika, dapače znali su i osnove njemačkog jezika.

Iako je Ministarstvo rata bilo svjesno jezične problematike (128 – 132), nije poduzimalo nikakve ozbiljnije napore u saniranju stanja. Autorica navodi razloge financijskog troška, pa se tako navodi odgovor Ministarstva da odbija tečajeve jezika jer bi takav trošak bio „samo za jedan armijski korpus 1200 kruna (132)“ što, ustvari, predstavlja minoran trošak. Možda je autorica mogla zaključiti da vodstvu Ministarstva i nije ozbiljno smetala takva situacija. U svakom slučaju nije postojala ozbiljna politička volja za rješavanje tog stanja. Potvrda tomu je mišljenje Conrada von Hötendorfa, načelnika Glavnog stožera, koji je smatrao da stožerni časnici trebaju imati neke druge kvalitete, a ne poznavanje zemaljskih jezika. Inače, časnici da bi uopće došli do pozicije stožernih časnika su, *nota bene*, trebali poznavati i drugi(e) jezik(e) osim njemačkog što je u formalnoj kontradikciji s Conradovim mišljenjem.

Kod autobiografskog materijala koji je autorica ekstenzivno koristila, ponekad je nedostajao kritički osvrt na njih i sukladno tomu znao se izvući krivi zaključak. Tako autorica (126) zaključuje da se ni oni časnici koji su imali jasno izraženi nacionalni osjećaj nisu pokazali nelojalnima nadnacionalnoj državi. Međutim, zaključak bi mogao biti i ponešto drugačiji. Očito je da su osobe koje su odabirale časnički poziv imale ideju vjernosti, ako nikom drugom, onda

barem caru. Teško je bilo očekivati da su u časnički kadar masovno ulazile osobe neprijateljski nastrojene prema Monarhiji i stoga tako korišteni autobiografski zapisi ne mogu biti temelj zaključivanju o lojalnosti časnika. Kod citiranja autobiografskih podataka i uporabe raznih jezičnih izričaja u vojnom govoru (183) autorica navodi da se dočasnike često nazivalo „Zupak, od južnoslavenske (!) riječi ‘župak’ što označava unutarnji dio stražnjice“. Ovdje nije problem što se nije koristio pravilni termin „šupak“, nego što nije objašnjeno njegovo izrazito pejorativno značenje za navedenu skupinu. Ili navodno sjećanje dočasnika Alfreda Trendela iz Beča (241) koji je bio ranjen na Balkanskom bojištu i bio je tijekom rujna 1914. liječen u zagrebačkoj bolnici. Autorica uzima, zdravo za gotovo, informaciju da su liječnici i sestre isključivo pričali hrvatski i da on zbog toga nije bio u mogućnosti komunicirati s njima. Ovaj je podatak nevjerovatan jer se Medicinski fakultet u Zagrebu otvorio tek 1917., a prije toga su se liječnici morali školovati izvan Hrvatske, i to najčešće na austrijskim sveučilištima. Osim toga, medicinsko osoblje, što uključuje i medicinske sestre, u načelu je dolazilo iz gradskih sredina, a u tom razdoblju u hrvatskim gradovima jako je raširen, ili čak dominira kao u Osijeku, dijalektalni njemački koji se u Zagrebu naziva agramerski. Dapače, najveći dio liječnika morao je naučiti barem osnove njemačkog tijekom školovanja i nije bilo moguće da su znali „samo hrvatski“. Čak i ideja da nisu htjeli govoriti njemački radi mogućeg nacionalizma nevjerovatna je na početku rata. Zbog svega toga možda je trebalo opreznije koristiti autobiografske podatke.

Pored ovih manjih nedostataka, svakom istraživaču kojeg interesira austrijska jezična politika i funkcioniranje zajedničke vojske preporučam da pročita ovu habilitacijsku radnju koja će mu dati osnovne informacije glede gore navedene problematike.

Ante Bralić